

KLASS OCH PARTI

Rossana Rossanda

Först publicerad: Le Temps Modernes, januari 1970

Översatt av rådkommunistiska gruppen Förbundet arbetarmakt 1974

FÖRORD

“Den kommunistiska rörelsen efter Lenin diskuterar inte längre frågan om förhållandet mellan partiet och klassen förutom på ett ytterligt fragmentariskt och indirekt vis, för att uppmana till ‘en bättre förbindelse mellan partiet och massorna’. Frågan reduceras alltså till att gälla det demokratiska förhållandet, förtruppens och dess kommunikationsskanalers funktionsduglighet, mottaglighetsgraden.”

Om det inte är detta som Rossana Rossanda, ledande i den italienska kommunistgruppen Il Manifesto, vill diskutera vad gäller förhållandet klass-avantgarde, om det intressanta inte är hur “SKP:s politik på allvar ska förankras i massorna” eller hur “KFml(r) ska vända ansiktet mot arbetsplatserna” eller hur RMF ska gå “från periferin mot centrum” eller hur FK ska “tillämpa masslinjen” genom en “proletariseringskampanj”; vad är det då hon diskuterar och som gör det angeläget för oss att ge ut denna skrift?

Det som Rossanda här diskuterar är förhållandet mellan klass och parti i betydelsen klassens respektive avantgardets uppgifter i kampen, hon diskuterar den socialistiska medvetandeprocessen och avantgardets uppgifter i denna. I föreliggande pamflett tas Lenins uppfattning i Vad bör göras, om hur det socialistiska medvetandet uppstår, inte som en given sanning. Tvärtom. Rossanda påvisar hur Lenins teori strider mot grundläggande marxistisk teori. Rossanda påvisar skillnaderna i Marx’ och Lenins partiteorier, hur milsvid skillnaden mellan Marx’ uppfattning om Pariskommunen som proletariatets parti och Lenins bolsjevikparti är.

Vari ligger då denna skrifts betydelse för dagens förhållande? Jo, den påvisar hur de partibyggnade vänsterorganisationerna, och de organisationer som redan kallar sig för “Det Kommunistiska Partiet”, hur dessa genom att okritiskt anamma teorier utarbetade under helt andra historiska omständigheter, kommer att arbeta för en politik som i sin förlängning motverkar arbetarklassens frigörelse.

Rossandas resonemang utgör istället ett stöd för de teorier som förts fram i Förbundet Arbetarmakts politiska plattform, nämligen de om sambandet mellan synen på vad socialism egentligen innebär och de konsekvenser denna

syn får för övergången till socialismen, d.v.s. för medlen och förutsättningarna för övergången - för revolutionen.

Det viktigaste i detta sammanhang (vad gäller synen på socialismen) är, att socialismen innebär massornas faktiska styrande och förvaltning av arbetarstaten, det fullständiga upphävandet av skillnaden mellan beslutande och verkställande instanser. Ett sådant samhälle kan inte upprättas av en minoritet för att sedan överlämnas åt massorna att verka i. Det måste istället vara ett verk av hela klassens aktiva och medvetna agerande. Denna syn utesluter ett “parti” av leninistisk typ, som handlar i “massornas intresse” med motiveringen att det skulle känna “klassens objektiva intressen”. Att det leninistiska “partiet” kan känna detta “objektiva medvetande” beror, enligt leninisterna, på att partiet utgör klassens organisation med ett medvetande “för sig”, det samlar de kommunistiskt medvetna människorna. Men detta utgör bara en av Lenin verbalt överflyttad betydelse av begreppet “parti” på något helt annat än vad Marx och Engels menade med “parti” (t ex Pariskommunen, se första delen av pamfletten). Från något som uttryckte (hela) klassens organisation i den revolutionära situationen, inbegripet arbetarråd, arbetarmilis och revolutionära organisationer, överflyttades begreppet “parti” på (i bästa fall) avantgardets organisation. Men med i den förflyttningen tog Lenin även partiets anspråk på att utgöra klassens organisation “för sig”, d.v.s. att klassen genom partiet uttrycker sin objektiva målsättning, sin historiska uppgift att krossa klassamhället och på sikt upprätta det kommunistiska klasslösa samhället. Men för att kunna göra detta blev Lenin tvungen att frånga den dialektiska historiska materialismen: “Precis på samma sätt uppstod också i Ryssland socialdemokratins teoretiska lära helt oberoende av arbetarrörelsens spontana tillväxt, den uppstod som ett naturligt och oundvikligt resultat av tankeutvecklingen bland de revolutionärt-socialistiskt intellektuella.” (Vad bör göras)

Rossanda säger om detta: “Därav följer ett plötsligt brott mellan det sociala varat (klassen, proletariatet) och den politiska kampen för socialismen (ett projekt som kommer fram genom kulturen, en generös teori om människans frigörelse

i den moderna tiden). Därav följer också förtruppens rättfärdigande som bärare av det politiska projektet, skild från klassen och utanför den.”

Vidare: “Om det är riktigt att man måste vara på sin vakt mot en ‘mekanisk’ tolkning av Marx’ tänkande, återstår det att se hur man kan vilja vara marxist och ändå hävda att medvetandet har ett annat ursprung än det sociala varat - ‘det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara, utan tvärtom deras vara som bestämmer medvetandet’. Och om övergången från vara till medvetande inom proletariatet reser en teoretisk svårighet, blir detta problem rentav olösligt om man med risk för att återfalla i hegelianismen härleder medvetandet ur medvetandet - ja ännu värre ändå: om man inte drar sig för att göra proletariatets medvetande till en produkt av de intellektuellas medvetande på egenomligt vis lösgjort från sitt sociala vara och oberoende av sin klass.”

När så det leninistiska partiet rättfärdigar sin ställning utanför klassen, och samtidigt gör anspråk på att uttrycka klassens högsta medvetande, rättfärdigar detta i sin tur “partiets” handlande även när det går emot klassens handlande, som t ex bolsjevikpartiets upplösande av grupper som “arbetaroppositionen” eller maoisternas nedslående av arbetarråden i Shanghai 1968.

“Denna ‘historiska rätt’ att agera å andras vägnar har motiverats på många sätt. En ‘förklaring’ är att Partiet omfattar den vetenskapliga marxismen, och att dess politik följaktligen är lika vetenskaplig, rationell och objektivt sann. En annan är, att Partiet, sedan det lyckats ‘förena’ sig med de mest medvetna arbetarklasselementen erhåller denna ‘rätt’. Båda motiveringarna faller på samma sak - var finner man den ‘historiska domstol’ som avgör om Partiet verkligen tillägnat sig den vetenskapliga marxismen (förutom i fraseologin), respektive att de arbetarelement som vunnits verkligen är de mest medvetna? Givetvis existerar ingen sådan domstol. I bägge fallen är det Partiet självt som gör bedömningarna. Än mer förvirrat blir det i dagens läge, då det inte bara finns ett, utan ett helt koppel Partier, som alla gör anspråk på samma ‘historiska rätt’.” (Tidningen ARBETARMAKT, organ för Förbundet Arbetarmakt, nr 2/73).

Denna pamflett är ett led i vårt arbete på uppbygget av en verklig revolutionär organisation. En del i detta arbete måste vara att kritisera de föregivet revolutionära, de föregivet kommunistiska organisationerna. Den läsare som eventuellt tycker att det är väl mycket citerande av, vad Marx sa där och vad Lenin sa där, och frågar sig om någonting är bättre om Marx har sagt det, han eller hon bör se till vad som ligger bakom citaten, vad de uttrycker för uppfattning om saker och t ex verklighetsuppfattningen. Vi är inte marxister för Marx’ skull, utan för den vetenskapliga syn på vår verklighet som just sammanfattas i begreppet marxism. Därför ser vi bla som vår uppgift att kritisera de som för fram idéer som motarbetar arbetarklassens intressen, och särskilt om de framför dem under beteckningen “marxism”.

“Från Marx är vi återigen på väg tillbaka till Marx.”

Förbundet Arbetarmakt/Förbundsstyrelsen, februari 1974

FRÅN MARX TILL MARX OKTOBER 1969

Det hävdas ofta, att man får söka förgäves efter en teori om klassen eller om partiet hos Marx. Det är riktigt, men med det förbehållet att klassproblemet finns närvarande i samtliga hans analyser med en täthet och en rikedom som gör det möjligt att rekonstruera den teori som de implicerar. Med partiet förhåller det sig helt annorlunda. Förvisso har Marx inte försummat problemet om klassens “organisation”. Han ställer problemet redan när han - omedelbart efter Den heliga familjen och Den tyska ideologin - förlorar sina illusioner om verkan av en uteslutande intellektuell handling, skild från den konkreta politiska handlingen inom arbetarklassen (1). Under tidsperioden mellan 1845 och 1848 tar han upp problemet vid sin övergång till de hemliga sällskapen, under sitt arbete i de tyska arbetarföreningarna och vid sitt möte med den utopiske kommunisten Weitling. Ingen av dessa kontakter - kanske med undantag av Marx band i tanke och handling till Blanqui - bekräftas genom en “anslutning”. Marx hade redan en teoretisk ståndpunkt som radikalt skilde honom från de hemliga sällskapen och deras oklara program, och som ställde honom i direkt motsättning till Weitling. Frågan var nämligen praktisk: man måste söka upp arbetarna där de fanns, och det förhållandet att de hemliga sällskapen och deras konspirationer under dessa år tycktes antaga en proletär karaktär var mycket viktigare för Marx än att gå in i ett ideologiskt gräl med dem. När De rättfärdigas förbund 1847 upplöstes och blev Kommunisternas förbund föll det på Marx’ lott att utarbeta dess Manifest. Alla gamla, från Weitling härstammande, frågeställningar föll nu bort. Det var emellertid viktigt för Marx - och det förklarar Manifestets överskridande av det objekt det från början tilldelades - att göra det tyska proletariatet omedelbart medvetet inte bara om möjligheten av utan om nödvändigheten av dess historiska roll - vilket naturligtvis förutsätter att man övergått från ett minoritetsmedvetande och en illegal verksamhet till en “upplyst” organisation, öppen för alla och så stor som möjligt. Tyngdpunkten lades på den allmänna och organiserade handlingen. Det är inte en slump att Kommunisternas förbunds gamla paroll, Alla människor är bröder, blev Proletärer i alla länder, förena er!

Men vad som skilde Marx från Lenin (som inte alls fullföljde Marx’ intentioner, utan orienterade sig i en annan riktning) är att Marx aldrig betraktade organisationen som någonting annat än ett väsentligt praktiskt moment, ett smidigt och föränderligt verktyg, ett uttryck för revolutionens verkliga subjekt, proletariatet. Organisationen uttrycker proletariatet, det föregår det inte, och än mindre förutser den dess målsättningar och handlingar. Vad som hade avlägsnat Marx från konspirationsteoretikerna var inte bara deras inskränkthet och deras dolkskhet, utan övertygelsen att de hade makt att själva leda revolutionsprocessen för proletariatets räkning. “Man förstår”, skriver han kritiskt, “att dessa konspiratörer inte nöjer sig med att organisera det revolutionära proletariatet. Deras sysselsättning består i att föregripa revolutionsprocessens utveckling, i att avsiktligt driva den mot krisen, i att göra revolution på ställen, utan att betingelserna för revolutionen förverkligats. Det enda villkor är att upproret är tillräckligt organiserat. Det är revolutionens alkemister, och de gamla alkemisternas idéförvirring. Besatta av sina föregripanden har de inget annat mål än det snara störtandet av den existerande regeringen och misstar sig grundligt på den verksamhet av mera

teoretisk art som består i att för arbetarna förklara deras klassintressen. Allteftersom parisproletariatet, som ett parti, avancerade direkt till kampens centrum, förlorade dessa konspiratörer sitt inflytande.” Och Marx slutade: “Bomberna 1847 (...) skingrade slutgiltigt de envisaste och mest absurda av dessa gamla konspiratörer och kastade deras avdelningar in i den direkta proletära rörelsen.” (2) Det är vi som understryker: mellan proletariatet och proletariatets parti är förbindelsen direkt och termerna är nästan utbytbara. Ty mellan klassens vara och dess politiska vara finns endast en praktisk skillnad, i den meningen att det andra är en möjlig form av det första. Marx var dessutom övertygad om att proletariatet inte hade behov av en specifik och självständig organisations- och uttrycksform, ty klassen skapar och förstör alltefter omständigheterna sina politiska former, som är enkla, praktiska, mer eller mindre lämpliga uttryck för ett medvetande som är ett med den objektiva ställningen inom produktionsförhållandena och med kampen. Därför kunde Engels i slutet av Till Kommunisternas förbunds historia skriva: “Idag är det tyska proletariatet inte längre i behov av vare sig en officiell, allmän eller hemlig organisation. Det enkla och självklara bandet mellan klasskamrater med samma åsikter är tillräckligt utan alla stadgar, ledande instanser, beslut och andra upptänkliga former för att ruska om hela det tyska riket. Det europeiska och amerikanska proletariatets internationella rörelse har nu blivit så stark att inte bara dess första inskränkta form - Kommunisternas förbund - utan även dess andra och oändligt mycket bredare form, Internationella arbetarassociationen, som är offentlig, har blivit den till ett hinder, och att blotta solidaritets känslan, grundad på övertygelsen om klasslägets överensstämmelse är tillräcklig för att skapa och befästa mellan arbetare i alla länder och av alla språk ett enda stort proletariatets parti.” Detta skrevs 1885. Men de implikationer - som är mycket rikare än i Engels t.ex.t - som är upprinnelsen till denna form, för proletariatets självuttryck, är framför allt påtagliga i de t.ex.ter där Marx beskriver klasskampens förlopp. Man kan erinra sig det berömda avsnittet i 18 Brumaire: “Men revolutionen är grundlig. Den är ännu på resa genom skärselden. Den gör sin sak metodiskt...Den fulländade först den parlamentariska makten för att kunna störta den. Nu, då revolutionen uppnått detta, fulländar den den verkställande makten, reducerar den till dess renaste uttryck, isolerar den, reser sig emot den som en enda anklagelse för att koncentrera alla sina krafter på att förrinta den. Och när revolutionen har utfört denna andra hälft av sitt förarbete, kommer Europa att springa upp från sin plats och jubla: Bra grävt, gamla mullvad!” (3)

KOMMUNENS MODELL

Revolutionen är i det här sammanhanget ingenting annat än produkten av både ett materiellt läge (klassernas sammandrabbning), dess omsättande i politiken (maktinstitutionernas kris) och formerandet av ett medvetande. Denna idé om revolutionen tillåter varken att man tolkar denna mekaniskt och evolutionistiskt, eftersom revolutionen har sin drivkraft i proletariatets okuvliga styrka, eller att man likställer revolutionen med ett subjektivt företag, en avsikt som föregår de pågående materiella processerna och med ett medvetande om historien och om klassen före historien och klassen, utanför och skild från dem. Marx' distinktion mellan socialt vara och medvetande etablerar samtidigt den djupgående förbindelsen mellan dessa båda moment. I 18 Brumaire är det denna

förbindelse - som inte har något idylliskt över sig, utan själv är ett med det mödosamma framförandet av rörelsen - som förklarar hur 1800-talets proletära revolutioner avsevärt skiljer sig från de “kortlivade” borgerliga revolutionerna. “Proletära revolutioner...kritiserar ständigt sig själva, avbryter sitt eget förlopp, går tillbaks till det skenbart fullbordade för att ta itu med det på nytt, hänar blodigt halvheter, svagheterna i sina första ynkliga försök, de tycks slå ner sina motståndare endast för att han ska suga ny kraft ur jorden och resa sig mot dem i ännu väldigare gestalt. Ständigt på nytt ryggas de tillbaks för det obestämda, oerhörda i de mål de ställt sig, ända tills den situation skapats, som gör varje återvändo omöjlig, och förhållandena själva ropar: “Hic Rhodus, hic salta!” (4) Tyngdpunkten tycks här med ännu större eftertryck läggas på objektiviteten i den sammandrabbning som driver och tvingar medvetandet och klassens subjektiva vilja som, ehuru de framtida förändringarnas huvudsakliga drivkraft, ännu delar varandets tröghet. Hos Marx sker sammansmältningen mellan socialt vara och medvetande (en fråga som vi ska se ligger till grund för den leninistiska partiteorin) solklart via praktiken. Svaret på frågan “hur” klassen blir medveten om sitt objektiva sociala vara är med andra ord: “Genom praktiken i själva kampen.” Leilo Basso (5) anmärker med skärpa att nyckeln till denna fråga finns i Teser om Feuerbach, särskilt i den tredje tesen. Medvetandet är inte produkten av ett “vetande”, utan av ett “vara i rörelse”, av ett aktivt förhållande till naturen och till samhället. Såsom produkten av kapitalismen erhåller arbetarklassen sin utformning och sina dimensioner av kapitalismen. Dess reella ställning tvingar den att förneka kapitalismen. Klasskampen har alltså sina materiella rötter i systemets själva mekanism. Revolutionen - det vill säga den process som krossar kapitalismen - är en social aktivitet som alltefter omständigheterna smider de politiska former som klassen har behov av och som utgör dess organisation, nämligen partiet. Anledningen till att parti och proletariat hos Marx ibland verkar utbytbara är därför endast att partiet är klassens politiska form, dess tillfälliga existensform - som delar de konkreta politiska institutionernas historiska bristfälligheter - medan proletariatet förblir det bestående historiska subjektet, som är rotat i det kapitalistiska systemets materialitet, en omvänd hegeliansk dialektik som har fötterna på jorden. Det är inte en slump att proletariatet är förutbestämt att krossa det politiska uttryckets traditionella former, däri inberäknat sina egna, försåvitt de är någonting annat än samhällets omedelbara styrelse. Och dithän når det faktiskt genom denna enastående form av revolution och av revolutionärt samhälle som Marx har illustrerat, Kommunen av 1871. Däri hade det proletära våldet krossat inte bara den borgerliga makten, utan dess strukturer (Lenin drog härav slutsatsen att den proletära makten inte kan använda sig av den borgerliga statsapparaten, utan måste krossa den). Den direkta demokratin framstod alltså inte som en begynnelseform, utan som den proletära maktens specifika form. I kommunmodellen förutgestlde revolutionen och det revolutionära samhället inte bara statens bortdöende, utan djupare betraktat den politiska dimensionens fortlöpande försvinnande som en dimension avskild från (och i strid med) det sociala varat, åter sammansatt i sin enhet. Lika litet som det kämpande proletariatet frambringar en institution skild från sitt omedelbara vara, lika litet frambringar det sin egen stat, skild från det nya samhällets omedelbara vara. Skälet till att man inte finner någon teori om partiet hos Marx är alltså att det i hans teori om revolutionen varken finns utrymme för den eller något som nödvändiggör den.

LENINS HORISONT

Frågan och teorin om det revolutionära partiet restes först med Lenin. Deras uppkomst bär spår av historien. Den epok led mot sitt slut då Marx och Engels kunde förutse en tämligen nära förestående revolutionär brand i Europas hjärta, och en ny fas tog vid, i vilken revolutionen tycktes behöva en stark, subjektiv drivkraft som så att säga skulle tvinga historien. Vid sekelskiftet omgavs Lenins horisont av två huvudfraktioner: för det första hade kapitalismen inträtt i sitt imperialistiska skede. Den monopolistiska koncentrationen nådde enorma proportioner, medan de mest spränggladdade motsättningarna undergick en förskjutning. "Vad som har förändrats är formerna, ordningen och utseendet på varje enskild kris, men kriserna är fortfarande en oskiljaktlig del av den kapitalistiska ordningen." (6) Tesen om kapitalismens oundvikliga sammanbrott skulle leva kvar länge ännu i arbetarrörelsens revolutionära flygel. Men redan Lenin måste under hela sitt liv hålla stånd mot ett tilltagande motstånd från systemets sida och ett mycket lägre initiativ från arbetarklassens sida, än vad man kunnat vänta sig under denna första stora revolutionära fas (7) som varade från 1848 till Pariskommunen.

Från 1872 till 1905 är det tvärtom den långa "fredliga perioden utan revolutioner". Denna period slutar "paradoxalt" (8) med revolutionen 1905 och det stora asiatiska uppvaknandet. Denna nya excentriska revolutionära framstöt beror inte på att klassmotsättningarna förmildrades i kapitalismens fästning. Den beror snarare på vad man idag skulle kalla de "integrationsmekanismer" som den stora revisionistiska framstöten med bernsteinismen och Internationalens opportunist gick i spetsen för, fram till förräderiet 1914.

Detta läge gav upphov till två stora frågor som skulle sätta sin prägel på 1900-talets revolutioner och bli karaktäristiska för leninismen:

1. Det kapitalistiska och imperialistiska systemet drevs på flykten till områden som, enligt Marx' schema, inte var "mogna" för kommunismen. De teoretiska implikationerna av detta faktum miste i viss mån sin udd genom den tes som går ut på att de "efterblivna" länderna ofrånkomligen måste genomgå den demokratiska revolutionen innan de kan gå vidare till den socialistiska revolutionen. Denna tes var förhärskande ända tills de kinesiska kommunisterna och en del revolutionära strömningar i tredje världen, på femtioalet, framlade teorin om "revolutionens stormcentra". Om ett så sammansatt problem som detta må det räcka med att understryka att dessa revolutioner inte alltid haft proletariatet som sin förkämpe.
2. I det här sammanhanget ställs problemet om den politiska organisationen inte längre i termer av det spontana bildandet av en klassens förtrupp i stridens hetta. Striden måste förberedas. Ju mindre moget samhället är, desto viktigare är det att en förtrupp framkallar sammanträffandet av objektiva betingelser, utsugningens outhärdlighet och konflikten utbrott genom att göra den utsugne och förtryckte medveten om sina verkliga villkor och bryta okunnigheten och uppgivenheten, ange för honom möjligheten för en revolt, en metod och en strategi, göra honom till en revolutionär.

En förtrupp av detta slag kan stå utanför den massa som den är kallad att forma. Som utomstående förtrupp har den lärt sig

kampens pedagogik för att därefter föra ut den. På det sättet är det revolutionära partiet paradoxalt nog bärare av Marx' analys och ideal, och ändå främmande för processen kampmedvetande som Marx hade skissat den. Arbetarrörelsens revolutionära flygel har alltid yttrat sig i denna organisationsform för att slippa att hänföra revolutionen till det hypotetiska ögonblick då betingelserna skulle vara "mogna". Till och med i Europa, där de objektiva betingelserna dock stämde bättre överens med Marx' hypotes, omöjliggjorde socialdemokratins kris och oförmågan att möta den med en icke-leninistisk modell, en trohet mot den marxiska modellen i praktiken. Endast Gramsci och Rosa Luxemburg (9) försökte sig på detta.

"VAD BÖR GÖRAS"

Lenin lade den teoretiska grunden till denna uppfattning om partiet i Vad bör göras. Det är omöjligt att läsa denna t.ex.t utan att ta hänsyn till polemiken mot evolutionismen och ekonomismen och mot den Andra Internationalens opportunist i dess olika ideologiska förklådningar. Men det är lika omöjligt att undgå att se hur denna t.ex.t, som ville vara en trogen uttydning av Marx, i själva verket utgör en radikal revidering av förhållandet klass - parti, klass - klassmedvetande. På denna punkt ansåg Lenin, som bekant, Kautskys idéer som "högst befogade". Den senare polemiserade mot dem som ansåg att "den ekonomiska utvecklingen och klasskampen inte endast skapar förutsättningarna för den socialistiska produktionen, utan också direkt medvetandet om dess nödvändighet...". "I detta sammanhang framträder det socialistiska medvetandet som ett nödvändigt och direkt resultat av den proletära klasskampen. Men det är oriktigt. Som lära har socialismen givits rot i de nuvarande ekonomiska förhållandena, på samma sätt som proletariatets klasskamp, och framgår precis som denna ur kampen mot det armod och elände bland massorna, som kapitalismen skapar. Men socialismen och klasskampen uppstår sida vid sida, inte ur varandra, och under olika förutsättningar. Det moderna socialistiska kan uppstå endast på grundvalen av djupgående vetenskaplig insikt. I verkligheten är den moderna ekonomiska vetenskapen lika mycket en förutsättning för den socialistiska produktionen som exempelvis den moderna tekniken, men proletariatet kan trots bästa vilja skapa varken det ena eller andra; de uppstår båda ur den nuvarande, samhälleliga processen.

Men vetenskapens bärare är inte proletariatet utan den borgerliga intelligentsian; den moderna socialismen har ju också uppstått hos enskilda medlemmar av detta skikt, och genom dem överfördes den först till intellektuellt framträdande proletärer, vilka sedan för in den i proletariatets klasskamp, där förhållandena så tillåter. Det socialistiska medvetandet är således någonting som förts in i proletariatets klasskamp utifrån (von Aussen Hineingetragen) och inte något som framstått spontant (urwüchsig) ur den... Det är socialdemokratins uppgift att inympa hos proletariatet... medvetandet om dess ställning och dess uppgift." (10) Som bekant bjuder Lenin över denna synpunkt genom att tillägga att arbetarnas kamp av sig själv aldrig kan gå utöver de rent ekonomiska kraven (med stöd av vilka den spontanitet, som Rabotjaja Mysl åberopade sig på, endast var de ideologiska alibit för ett objektiva tradeunionistiskt, och inte revolutionärt val) och till följd av sin natur alltså skulle vara oförmögen att förstå förbindelsen mellan utsugningsvillkoren och den borgerliga statens politiska överbyggnad, förbindelser som likaså förklarar de politiska motsättningarna mellan självhärskardömet och de övriga skikten. Lenins mål vid den här

tiden var att frigöra socialdemokratien från "ekonomismen", att kasta in proletariatet i kampen mot självhärskardömet och att skapa ett redskap i form av en lämplig organisation. Han grävde alltså inte ner sig i en filosofisk diskussion, utan inskränkte sig till att förklara och illustrera klassinstinkternas oöverstigligen arvsynd och gav i förbifarten en förvånansvärt idealistisk rekonstruktion av marxismens tillkomst som produkt av kulturen och ingenting annat. (11) Därav följer ett plötsligt brott mellan det materiella sociala varat (klassen, proletariatet) och den politiska kampen för socialismen (ett projekt som kommer fram genom kulturen, en generös teori om människans frigörelse i den moderna tiden). Därav följer också förtruppens rättfärdigande som bärare av det politiska projektet, skild från klassen och utanför den.

Den marxiska dialektiken, där subjektet är proletariatet och objektet det samhälle som frambragts genom det kapitalistiska produktionsförhållandet, undergår en förskjutning till en dialektik mellan klass och förtrupp, där den förra har ett "objektivt faktums" genomskinlighet och den andra, partiet, är subjektet, "det revolutionära initiativets" säte. Vilka politiska konsekvenser man än drar av detta sätt att ställa problemet, är dess idealistiska karaktär uppenbar. Om det är riktigt att man måste vara på sin vakt mot en "mekanisk" tolkning av Marx' tänkande, återstår det att se hur man kan vilja vara marxist och ändå hävda att medvetandet har ett annat ursprung än det sociala varat - "det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara, utan tvärtom deras vara som bestämmer medvetandet". Och om övergången från vara till medvetande inom proletariatet reser en teoretisk svårighet, blir detta problem rentav olösligt om man med risk för att återfalla i hegelianismen härleder medvetandet ur medvetandet, - ja, värre ändå; om man inte drar sig för att göra proletariatets medvetande till en produkt av de intellektuellas medvetande, på ett egendomligt vis lösgjort från sitt sociala vara och oberoende av sin klass.

ROSA LUXEMBURGS FÖRSÖK

Rosa Luxemburgs teoretiska och politiska försök syftar också till att lösa problemet om det europeiska proletariatets revolutionära eftersläpning i förhållande till Marx' förutsägelser. Men i det här fallet efterforskas lösningen i enlighet med den marxiska uppfattningen om klassmedvetandet, och inte enligt den leninska tesen om den utomstående förtruppen. Detta förskaffade henne en anklagelse för "spontanism", en ideologisk form, inte av opportunisten (som var fallet med den ryska ekonomistiska högern), utan av "vänsteräventyrlighet". I verkligheten hävdade Rosa Luxemburg inte vid något tillfälle att massorna kunde undvara en organiserad förtrupp, som för henne var detsamma som partiet. Det senares nödvändighet hade emellertid inte sin grund i frånvaron av en politisk dimension i arbetarnas kamp som sådan, utan i kampens objektiva atomisering, vilken en förenande strategi kunde övervinna. Det är således klassens direkta politiska behov som nödvändiggör dess strategiska enande. Rosa Luxemburg förnekar resolut att klasskampsteorin skulle kunna uppstå oberoende av denna klasskamp: "Den proletära klasskampen är äldre än socialdemokratien. Den är en elementär produkt av klassamhället och blosar upp redan i och med kapitalismens intåg i Europa. Det var inte socialdemokratien som först visade det moderna proletariatet vägen till klasskampen, utan tvärtom det senare som väckte den till liv för att bringa målmedvetenhet och sammanhang i de olika rumsliga och tidsliga fragmenten av

klasskamp." (12) "De gångna revolutionernas historia visar, att de våldsamma folkrörelserna långtifrån är de s.k. ledarnas och partiernas godtyckliga och medvetna produkt..., utan snarare alldeles elementära samhällsföreteelser som har sin grund i det moderna samhällets klasskaraktär. Socialdemokratins uppkomst har ännu ingenting förändrat i detta sakernas tillstånd, och dess roll består inte i att föreskriva klasskampens historiska utvecklingslagar, utan tvärtom att underkasta sig dess lagar och därigenom underkast dem sig själv." (13)

Den djupa förbindelsen mellan spontanitet och organisation består alltså i klasskampens historiska utvecklingslagar, d.v.s. i dess materiella bas - vilken varken kan likställas med massans omedelbara självmedvetande (som "likt Thalatta, det eviga havet, ständigt inom sig bär alla möjligheter... Massan är alltid vad den i enlighet med tidssituationen måste vara, och den är alltid redo att ta språnget och bli något helt annat än den synes vara" (14)) eller betraktas som en renodlad produkt av kulturen, av denna "socialismens ideologi", oberoende av den materiella historiska utvecklingen, som Lenin i Vad bör göras ställde den mot den "borgerliga ideologin." (15)

Rosa Luxemburgs hållning fördömdes av Internationalen vid en tidpunkt då hon redan blivit fördömd i samband med den tyska och europeiska revolutionens nederlag, d.v.s. den enda revolution till vilken hon hade historisk anknytning. Detta fördömande fick vittgående organisatoriska konsekvenser, ty teorin innehåller alltid en praktisk kärna, frågan om ledningen. När nämligen subjektet förläggs inom klassen (vilken sammansättning dialektiken mellan vara och medvetande uppvisar), framstår den politiska organisationen, partiet, som dess enkla verktyg, och är alltid underkastad en prövning; när däremot subjektet förkroppsligas i den utomstående politiska förtruppen, bär denna inom sig en legitimitets- och självregleringsprincip som den kräver att klassen ska underkasta sig.

Lenin var mycket väl medveten om detta problem. Och faktiskt - sedan han väl hade vunnit slaget mot högern och skapat det revolutionära partiet - kom hans ursprungliga uppfattning om det "tillförda medvetandet" att motsägas av tesen "all makt åt sovjeterna", som var ett direkt uttryck för att klassen visst är begåvad med ett medvetande och tom kunde leda det nya samhället. Vi säger "motsägas", inte bara därför att förhållandet mellan sovjeterna och partiet i praktiken fann en kortvarig och bräcklig jämvikt, utan därför att det hos Lenin visar på ett språng mellan teorin om maktövertagandet och teorin om revolutionen i den meningen att maktövertagandet hade den politiska förtruppen som subjekt, medan revolutionen hade klassen till subjekt. De skilda sammanhangen förklarar punkternas delvisa karaktär och visar på det sammansatta förhållandet mellan klassen och dess organisation, samt hur mycket tyngdpunkten kan förskjutas från den ena till den andra i det konkreta historiska förloppet.

GRAMSCIS VÄG

I Gramscis tänkande är polariteten uppenbar. "Rådstankens" Gramsci, sovjetisten, antijakobinen, har en luxemburgsk accent, såtillvida som han i nätverket av råd såg en hemvist för producenternas självstyrelse, den politiska organisationen i dess fullständighet, den Kommunistiska Internationals italienska verklighet (16). Denna gränsposition måste förvisso sättas i relation till debatten inom det socialistiska

partiet. Men vad som är säkert är att Gramscis erfarenhet från Turin helt och hållet grundades på hypotesen om klassens tillväxt som direkt politiskt subjekt och - vilket framgår av det berömda avsnittet om den ryska revolutionen - om partiet såsom varande blott en ideologisk hållpunkt, ett centrum för ett sammanhängande utarbetande, en intellektuell och moraliskt förtrupp, ett av flera vektyg för det politiska uttrycket. Och det behöver inga förmedlande länkar. Redan i råden, i klassens egenhändiga medvetandegörelse som revolutionärt alternativ, uppstår ett nytt samhälle in fieri. Tio år senare, i anteckningarna om Machiavelli, förskjuts accenten och läggs på förtruppen, fursten, som ensam är i stånd att tolka verkligheten och att frigöra dess ännu oklara möjligheter. Utan dess ingripande kan verkligheten inte ta form och bli föremål för insikt. När det politiska momentets självständighet, som just är Machiavellis "upptäckt", accepteras som en princip även för det revolutionära partiet, lösrycker den uttryckligen partiet från dess materiella basis och blockerar (i motsatsmening till den "direkta demokratiska" parti) dialektiken mellan klass och medvetande.

Det är alltså inte att förvåna sig över att Gramsci blivit utnyttjad såväl av företrädare för rådslinjen, som återuppträdde efter 1956, som av dem som hos honom sökte ett teoretiskt rättfärdigande av inte bara partiets, utan de ledande gruppernas överhöghet. (17) Gramscis sanning finns i hans väg, som är en teoretisk genklang av tjugotalets revolutionskris och en reflexion över det komplexa förhållandet mellan spontanitet och organisation i en konkret historias plågor, i en tid då rörelsens misslyckande inte tycktes lämna något annat hopp än den internationella hänvisningen till Sovjetunionen och att till varje pris och i varje land vidmakthålla en tom stympad förtrupp. Men denna sanning ligger också i Gramscis ständigt livliga medvetenhet om komplexiteten i den sociala vävnaden och i dess uttrycksformer, och följaktligen om nödvändigheten av att varje organisation, den må vara "direkt" eller "vertikal", framträder som syntesen av en process som innefattar en mängd nivåer och förmedlande länkar. Det är en sanning som inte upphäver den politiska motsättningen mellan de båda uppfattningarna, men som färgar dem med en gemensam svårighet på den punkt där Gramsci - även om han inte, som Rosa Luxemburg, drabbats av bannlysning - i den kommunistiska rörelsen fortfarande är misstänkt för kätter.

VÅR TIDS FORSKNING

Den kommunistiska rörelsen efter Lenin diskuterar inte längre frågan om förhållandet mellan partiet och klassen förutom på ett ytterligt fragmentariskt och indirekt vis, för att uppmåna till "en bättre förbindelse mellan partiet och massorna". Frågan reduceras alltså till att gälla det demokratiska förhållandet, förtruppens och dess kommunikationskanalers funktionsduglighet, mottaglighetsgraden. I sina mest avancerade sektorer, som i det italienska kommunistpartiet, har den kommunistiska rörelsen genom att inspireras av Gramsci blivit en sammansatt institution, rik på möjligheter, inte bara i sitt inre liv utan också genom den tolkning av den nationella verkligheten som ett allt bättre anpassa politiskt verktyg erbjuder. Ansträngningen inriktas också här uteslutande på verktygets och institutionens funktionsduglighet, och ingenting mera. Inte ens den dramatiska debatten om stalinismen i de socialistiska samhällena i Europa överstiger som i regel denna rent politiska nivå. Därför svänger debatten där den äger rum mellan sekterism och högerav-

vikelse. Antingen försvarar man ett befintligt enpartisystem, eller föreslår man ett flerpartisystem, tom i det socialistiska samhället. Ett enda socialistiskt land, Kina, har under loppet av sin revolution - och framför allt under den tumultartade "kulturrevolutionen" - flyttat om de teoretiska termerna i frågan om partiet och massorna genom att framföra tesen om ständig tillit till massan, den stående hänvisningen till objektiviteten, inte bara av dess behov, utan av dess omedelbaraste medvetandeformer ("fattigbonden", den mest efter-satte av alla blir axeln i byggandet av rörelsen varhelst Röda Armén och dess propagandister kommer). Dessa kriterier måste vara avgörande för bedömningen av den politiska processens riktighet och för organisationens utformning. I alla fall garanteras detta betonande av betingelsernas materialitet i sin tur av den karismatiska karaktären hos Maos "riktiga tänkande" som frö till medvetandegörelse och garant för den subjektiva processen. Denna dualitet innesluter en explosiv spänning, som tid efter annan spränger den politiska organisationens eller statsförvaltningens konkreta former, men för att genast återskapa en annan, som även den är alltigenom strängt centraliserad, med sina specifika former och stående utanför massorna. Hellre än en dialektik tror vi att det är bättre att tala om en icke avgjord motsättning, som hålls levande som praktiskt, empiriskt system för ömsesidig rättelse. Kanske är det, det enda system, som i en situation av lågt utvecklade produktiva och, delvis, sociala krafter förmår undvika att förhållandet mellan klassen och partiet stelnar till en hierarkiserad struktur som skulle uppstå till följd av de ofantliga problem som måste lösas. Den teoretiska frågan står alltså alltjämt olöst. I Kina har den åtminstone ställts och hålls levande, medan den i de andra socialistiska samhällena stelnat till en av den stalinska erfarenheten reviderad och urholkad omtuggning av det leninistiska schemat.

Fram till de senaste åren hölls diskussionen öppen endast i de marginella grupperna. Men där den fördes - i Italien i debatten om råden (18), i Frankrike i den polemik mot Sartre som inleddes 1952 av Merleau-Ponty och Claude Lefort, och som fortsattes i tidskriften *Socialisme ou Barbarie* - uppvisade den en fundamental brist. Denna brist var väl mindre teoretisk än politisk, ty det är den politiska dimensionen som ger kraft åt Marx', Lenins, Rosa Luxemburgs och Gramscis teoretiska argumentation. Dessa diskussioner om partiteorin har i Europa alltsedan tjugotalet alltid varit ett tecken på "vänster". De ledde alltid till konstaterandet av den revolutionära rörelsens eftersläpning i Västerlandet. Men så sökte alla också lösningen i ett "återvändande till källorna", till Marx eller Gramsci, i syfte att återfinna ett "rent" förhållande inom utsugningsmekanismen mellan klassen och dess politiska uttryck.

Alla de ståndpunkter som under denna period mot utarmningen av partiets eller fackföreningens krafter hävdade klassens förtur som politiskt subjekt (vare sig de accepterade eller förnekade nödvändigheten av en organisation) har blivit utsatta för den kritik som Lenin riktade mot sin tids "ekonomism". De reducerade klassen eller utsugningsförhållandet till relationen kapital-arbete och fäste föga avseende vid klasskampens alla politiska, nationella och internationella implikationer, vilka däremot arbetarklassens institutionaliserade organisationer förstod att ta fasta på. En omläsning av debatten om arbetarråden visar klart bristen på historiskt betraktelsesätt, de politiska förslagets fragmentering och en egendomligt "upprorsbetonad" sida där man hade

bort återfinna Marx i hans fullständighet. Man konstaterade sålunda att det var omöjligt att definiera en enhetlig klasständpunkt med mindre än att den omspann kapitalets hela organisation som de sociala förhållandenas helhetssystem. Således är det inte en slump att Lefort - som ändå med goda skäl kritiserade Sartres reduktion av partiet till kassen - i diskussionerna i *Socialisme ou Barbarie* finner det betydelselöst huruvida den franska arbetarklassen demonstrerar mot general Ridgway eller ej: det var inte deras sak. Det faktum att arbetarrörelsen under 1900-talet kommit till uttryck antingen genom socialdemokratien eller genom leninism (eller genom dess stalinistiska version), Sovjetunionens existens och dess inverkan på styrkeförhållandena i världsmåttstock, upprepade revolutioner eller revolutionära kriser i "efterblivna" områden och där centraliserade och hierarkiserade strukturer (som alltid rättfärdigas med den objektiva omognaden och revolutionens subjektiva mognad) - allt detta lämnas åsido och dömer denna debatt till en grundläggande sterilitet.

Den kommunistiska rörelsen har den jämförelsevis vackra delen. Den behöver bara erinra om sin faktiska insats i den verkliga historien. Det är sant att den ofta tagit detta till intäkt och avhållit sig från varje kritisk omvärdering av historien. Det är också sant att institutionen - en institution som kommit till genom tusentals människors kampvilja och offer och som blivit 1900-talets huvudagerande - ofta varit frestad att göra sitt eget bevarande till mål i sig i stället för att på ett ihållande sätt pröva sin politiska linjes riktighet. Men på faktaspråk, och särskilt när dessa fakta antar sådana dimensioner, kan endast fakta ge svaret. På det praktiska och teoretiska området kunde kommunistpartier inte ifrågasättas genom en reflexion över klassen, och än mindre genom en reflexion som skämts av ovan påtalade brister. Det kan endast ifrågasättas genom en djupgående förändring av de verkliga förhållandena, som brådstörtat ställer förtruppen utanför problemet, inte som den står i ett regelrätt förhållande till teorin, utan om den, ja eller nej, befinner sig på höjden av rörelsens potentiella möjligheter, om den går före eller den släpar efter. Det leninistiska schemat utarbetades under 1900-talets första hälft som redskap för en revolution i den avancerade kapitalismens utkant och kommer till sin rätt först när man på nytt ställer problemet om revolutionen i de avancerade samhällena.

Lösningen, eller åtminstone den arbetshypotes vi håller fast vid, framgår av bla samtalet "Massor, spontanitet och parti" (19). Den efterlyser en kollektiv forskning och en diskussion med hela rörelsen. Det är inte en slump att man träffar på denna hypotes på alla nivåer, såväl inom kommunistpartierna där de är som mest öppna och mottagliga för den oro som framkallats till följd av de nya kampformernas uppdykande, som i de grupper som bildats under senare år och som snabbt lämnat en elementär syn på spontaniteten bakom sig. Avslutningsvis vill vi understryka två saker:

Det första är att om frågan om klassen och partiet måste vara politiskt mogen för att ha något teoretiskt värde - vilket är ett annat sätt att säga att den enda teori som har någon mening är den som utbildas inom en praktik, inom ett arbete med historien - kan den inte bibringas en lösning om man inte utgår från en analys som uppmärksammar de olika klassmotsättningarna i det avancerade samhället, de konkreta kampformerna, de behov som kapitalismens kris idag ställer i förgrunden. Med andra ord vill vi ha sagt att en teori om organisationen är nära förbunden med en hypotes

om revolutionen och kan inte skiljas från denna.

Det andra är att den spänning som vilar över klassens historiska institutioner, partier och fackföreningar, inte enbart beror på deras subjektiva begränsningar. Den beror på en tilltagande politisk dimension som allt närmare förbinds med det sociala varat, som alltmera pockar på klassens medvetandegörelse och som blir allt svårare att delegera. Med andra ord krymper för ögat det avstånd mellan förtrupp och klass som var förutsättningen för Lenins teori. Marx' hypotes levde upp på nytt under majrörelsen i Frankrike, i de ilningar som går genom våra samhällen och som tenderar att undslippa den smidigaste och påpassligaste inramning, i en rent politisk formering. I detta konstaterande kan organisationsproblemet nu ta sin utgångspunkt.

Från Marx är vi återigen på väg tillbaka till Marx.

Rossana Rossanda: Fd medlem av IKP:s (Italiens Kommunistiska Parti) centralkommitté. Var med om att grunda organisationen Il Manifesto samt tidningen med samma namn. Il Manifesto: Italiensk kommunistisk organisation, bildad genom uteslutningar och utbrytningar ur Italiens Kommunistiska Parti 1969.

Noter:

- 1."Vi trodde oss inte längre böra söka de nya vetenskapliga resultaten... enbart i de lärdas värld... Vi engagerades båda i den politiska rörelsen", skrev Engels sedan i Till kommunisternas förbunds historia, med hänseelse på denna tid.
2. Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand, utg. Mehring, Stuttgart 1902 vol. III, s. 426.
3. Louis Bonapartes 18:e Brumaire, Arbetarkultur, Stockholm 1971, sid. 152.
4. Ibid., sid. 38.
5. Jfr. Lelio Bassos inledning till den italienska upplagan av Rosa Luxemburgs Politiska Skrifter, Editori Riuniti, 1967, sid. 107.
6. Lenin, Marxismen och Revisionismen.
7. Jfr. Den marxiska lärans historiska öden, Valda verk 1:2, sid. 16-20.
8. Jfr. Det efterblivna Europa och det avancerade Asien, Valda verk 1:2, sid. 323-325.
9. Se t.ex. Marxism kontra Leninism av Rosa Luxemburg, i Sverige utgiven som pamflett 1972, Översättarens anmärkning.
10. Detta avsnitt citeras in extenso med en not av Lenin i Vad bör göras, Valda verk, 1:1, sid. 190-191.
11. "Precis på samma sätt uppstod också i Ryssland socialdemokratiens lära helt oberoende av arbetarrörelsens spontana tillväxt, den uppstod som ett naturligt och oundvikligt resultat av tankeutvecklingen bland de revolutionärt-socialistiska intellektuella." Ibid., sid 181. Rossandas understrykningar.
12. Rosa Luxemburg, Die Krise der Socialdemokrati, Politische Schriften II, Europäische Verlaganstalt, Frankfurt am Main, 1966, sid. 102.
13. Rosa Luxemburg, Und zum drittmal das belgische Experiment, i Die Neue ZeitK, 14 maj 1912.
14. Brev till Mathilde Wurm, februari 1917, Jag var, jag är, jag blir, Bo Cavefors, Uddevalla 1966, sid. 231.
15. Om den socialistiska ideologins utveckling och filosofiska rötter, enligt Lenin - se bl.a. Lenin som filosof av Anton Pannekoek, Arbetarpress-Jönköping, 1973, Översättarens anmärkning.
16. Se på denna punkt framför allt Ordine Nuovo, Einaudi, 1954. Om revolutionens natur, se särskilt "Partiet och revolutionen", sid. 67-68 (på engelska i Soviets in Italy, "The Party and the Revolution", Institute for Worker's Control, sid. 18-22).
17. Se framför allt A. Nattas och G. Pajettas i nr 5-6 av Critica Marxista, 1963, där den ledande gruppens "främsta ansvar" härleds ur Gramscis tes (Anteckningar om Machiavellis politik) om en skillnad i det politiska deltagandet ("ett omfattande element av vanliga genomsnittsmänniskor"... "det sammanhållande elementet... en grupp av befälhavare som går bra ihop, är sinsemellan överens och har gemensamma mål"... "ett förmedlande element, som förbinder det största elementet med det andra"), En kollektiv intellektuell, Bo Cavefors, 1967, sid. 215f.
18. De mest intressanta resultaten uppnåddes av Raniero Panziero och Lucio Lebertini, 1958 och 1959, under titeln Tesi sul controllo operario och Tesi sul partito di classe ("Tesar om arbetarkontrollen" och "Tesar om klasspartiet").
19. Ett samtal mellan Il Manifesto och Jean-Paul Sartre i Rom 27 augusti 1969.